

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Literatura chorwacka w latach 1945-1969. Socrealizm i druga moderna

Author: Leszek Małczak

Citation style: Małczak Leszek. (2020). Literatura chorwacka w latach 1945-1969. Socrealizm i druga moderna. Materiały dydaktyczne. Katowice : Uniwersytet Śląski

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

LITERATURA CHORWACKA W LATACH 1945- 1969. SOCREALIZM I DRUGA MODERNA

Hrvatska književnost od 1945. do 1969.
Socrealizam i druga moderna

SOCREALIZM 1945-1951 i DRUGA MODERNA 1952-1969

Pierwsze lata po II wojnie światowej charakteryzuje dominacja socrealizmu w literaturze i sztuce. Trwa budowa nowego ładu i porządku społecznego, nowego świata i człowieka. Jugosławia z wielkim entuzjazmem przystępuje do tworzenia nowego państwa.

W literaturze socrealizm nie wydał dzieł o większej wartości artystycznej. Za warte uwagi uchodzą utwory wyłamujące się z socrealistycznej poetyki.

Wśród książek, które nie spodobały się nowym dyktatorom smaku i gustu literackiego, znalazł się tomik wierszy Vesny Parun, jednej z najwybitniejszych poetek chorwackich, zatytułowany *Zore i vihori* (*Świty i wichry*, 1947). Z czasem Vesna Parun stanie się najczęściej tłumaczoną na język polski poetką chorwacką.

[Vesna Parun u Chorwackiej encyklopedii](#)

[Vesna Parun w polskiej Croatice](#)

SOCREALIZM 1945-1951 i DRUGA MODERNA 1952-1969

Innym autorem, który wylamywał się z socrealistycznych schematów był prozaik Petar Šegedin, autor między innymi egzystencjalistycznej trylogii, składającej się z trzech powieści: *Djeca božja* (*Dzieci boże*, 1946, polski przekład autorstwa I. Olszewskiej i J. Wierzbickiego ukazał się w 1973 r.), *Osamljenici* (*Samotnicy*, 1947) i *Crni smiješak* (*Czarny uśmiech*, 1969). Petar Šegedin jest również autorem pierwszego poważniejszego wystąpienia przeciwko obowiązującej w literaturze i sztuce doktrynie socrealistycznej. Uczynił to w referacie *O našoj kritici* (*O naszej krytyce*) wygłoszonym w 1949 roku w Zagrzebiu na II Zjeździe Literatów Jugosławii. Definitywny koniec socrealizmu w Jugosławii ogłosił Miroslav Krleža na III Zjeździe Literatów Jugosławii, który odbył się w 1952 roku w Lublanie. Ów najważniejszy przedstawiciel literatury chorwackiej XX wieku przedstawił wówczas słynny referat publikowany pod różnymi tytułami – *O slobodi kulture*, *O slobodi umjetničkog stvaranja*, *Referat na Kongresu književnika* (*O wolności kultury*, *O wolności twórczości artystycznej*, *Referat wygłoszony na Zjeździe Pisarzy*).

[Petar Šegedin w Chorwackiej encyklopedii](#)

[Petar Šegedin w polskiej Croaticie](#)

[Miroslav Krleža w Chorwackiej encyklopedii](#)

[Miroslav Krleža w polskiej Croaticie](#)

SOCREALIZM 1945-1951 i DRUGA MODERNA 1952-1969

W okresie drugiej moderny wyróżnia się dwa pokolenia twórców, którzy powiązani są z najważniejszymi w ówczesnym życiu literackim czasopismami literackimi: pokolenie tzw. krugowaszy oraz pokolenie tzw. razlogowców.

„Krugovi”, czyli „Kręgi” (czasopismo ukazuje się w latach 1952-1958): krugowasze zrywają z estetyką socrealistyczną, opowiadając się za wolnością twórczą, pluralizmem estetycznym, współpracą kulturalną z innymi krajami, przede wszystkim zachodnimi. W czasopiśmie publikowali przedstawiciele młodego pokolenia, ówcześni debiutanci, oraz współpracujący z piśmem autorzy starszego pokolenia, między innymi: S. Novak, S. Mihalić, V. Pavletić, A. Šoljan, J. Pupačić, I. Slamnig, M. Slaviček, K. Špoljar, V. Parun.

„Razlog”, czyli „Powód” (czasopismo ukazuje się w latach 1961-1969): w twórczości pokolenia razlogowców dominuje poezja i krytyka. Cechy szczególne to zwrot ku filozofii, zacieranie granicy pomiędzy poezją i eseistyką, pesymizm i hermetyzm.

W czasopiśmie publikowali między innymi D. Dragojević, Z. Mrkonjić, N. Petrak, Z. Majdak, A. Stamać, D. Horvatić, I. Zidić, V. Zuppa, T. Maroević, T. Petrasov Marović.

SOCREALIZM 1945-1951 i DRUGA MODERNA 1952-1969

Charakter całego okresu dobrze oddaje tytuł manifestu nowego pokolenia, jakim okazał się esej **Vlatka Pavleticia** *Neka bude živost! (Więcej życia!)*, opublikowany w 1952 roku w czasopiśmie „Krugovi”.

Do najważniejszych utworów napisanych w tym okresie zaliczyć należy powieść **Vjekoslava Kaleba** *Divota prašine* (1954, *Przydrożny pył*, polski przekład Zygmunta Stoberskiego ukazał się w 1957 r.), powieści **Slobodana Novaka** *Izgubljeni zavičaj* (1955, polski przekład pt. *Juž nie u siebie* ukazał się w 1990 r.) i *Mirisi, zlato i tamjan* (1968, *Mirra, kadzidło i złoto*, polski przekład D. Cirlić-Straszyńskiej ukazał się w 1971 r.), **Vladana Desnicy** *Zimsko ljetovanje* (1950, *Zimowe letnisko*, polski przekład Marii Krukowskiej ukazał się w 1963 r.) i *Proljeća Ivana Galeba* (1957, *Niespokojne wiosny*, polski przekład Z. Stoberskiego ukazał się w 1960 r.), zbiór opowiadań **Ranka Marinkovicia** *Ruke* (1953, polski przekład Z. Stoberskiego pt. *Karnawał* ukazał się 1958 r.) i powieść **Kiklop** (1965, *Cyklop*, polski przekład Krystyny Bąk ukazał się w 1981 r.), oraz powieści **Antuna Šoljana** *Izdajice* (1961, *Zdrajcy*, polski przekład Bożeny Nowak ukazał się w 1972 r.) i *Kratki izlet* (1965, *Krótką wycieczka*).

SOCREALIZM 1945-1951 i DRUGA MODERNA 1952-1969

W dziedzinie twórczości dramatycznej i teatralnej wyróżniają się dramaty *Glorija* (1955) Ranka Marinkovicia i dramaty *Heraklo* Marijana Matkovicia (*Herakles*, grany w Bałtyckim Teatrze Dramatycznym w Koszalinie w 1962 r. w tłumaczeniu Z. Stoberskiego).

[Marijan Matković w Chorwackiej encyklopedii](#) [Marijan Matković w polskiej Croatice](#)

W dziedzinie liryki wśród ważniejszych tomików lirycznych, które się wówczas ukazują, oraz autorów należy wymienić: kolejny zbiór wierszy Vesny Parun pt. *Crna maslina* (1955, *Czarna oliwka*), poezję [Jurego Kaštelana](#), w której dochodzi do połączenia elementów poetyki nadrealistycznej z tradycją ludową, tomiki egzystencjalistycznej poezji [Slavka Mihalicia](#), ludyczną i ironiczną poezję [Ivana Slamniga](#) oraz z jednej strony sugestywną, z drugiej zaś nieprzeźroczystą semantycznie lirykę [Josipa Pupačicia](#).

[J. Kaštelan w Croatice](#) [S. Mihalic w Croatice](#) [I. Slamnig w Croatice](#) [J. Pupačić w Croatice](#)

Jeśli chodzi o przekłady, najmniej w tym czasie ukazują się tłumaczenia właśnie poezji i dramatów. Przekłada się przede wszystkim utwory prozatorskie. Pierwszy poważniejszy wybór poezji - krytykowany i kontrowersyjny, „ofiara” politycznych zawirowań - stanowi antologia pt. *Liryka jugosłowiańska* (1960). Więcej na ten temat: [\(Małczak 2013: 228-233\)](#)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1945-1969

**Poljska recepcija hrvatske književnosti i
kulture od 1945. do 1969.**

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1944-1948 (W CIENIU AGITPROPU)

Cały okres PRL dzieli się na pięć podokresów, a mianowicie: 1944-1948, 1949-1955; 1956-1962; 1963-1973; 1974-1989. Pierwszy podokres, przypadający na lata 1944-1948, można nazwać okresem Agitpropu ze względu na panującą wówczas wszechobecną kontrolę współpracy kulturalnej sprawowaną przez instytucje ideologiczne: w przypadku drugiej Jugosławii Biuro Agitacji i Propagandy KC KPJ (Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Jugosławii).

DR HAB. LESZEK MAŁCZAK, UNIWERSYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1944-1948 (W CIENIU AGITPROPU)

Pomimo deklarowanej przyjaźni i chęci współpracy, Konwencja o współpracy kulturalnej była jedną z pierwszych międzyrządowych umów podpisanych po II wojnie światowej przez Jugosławię i Polskę (1946), rezultaty współpracy kulturalnej, zwłaszcza w zakresie literatury, są nader skromne (np. na tle czesko- i radziecko-polskiej współpracy kulturalnej). Zdecydowały o tym nie rozbieżności natury ideologicznej, gdyż Jugosławia była na początku sojusznikiem Moskwy oraz pozostałych państw komunistycznych, lecz różnice natury estetycznej. W Jugosławii w tym czasie króluje socrealizm, który w Polsce zostaje wprowadzony pod koniec lat 40-tych, w momencie, w którym dochodzi do konfliktu Stalina z Tito. Stąd oferta jugosłowiańskiej strony, a zatem kultury źródłowej, nie odpowiadała oczekiwaniom kultury polskiej, czyli kultury docelowej.

Na całą współpracę kładzie się cieniem niezwykle silna presja polityczna wywierana przez jugosłowiański Agitpropu.

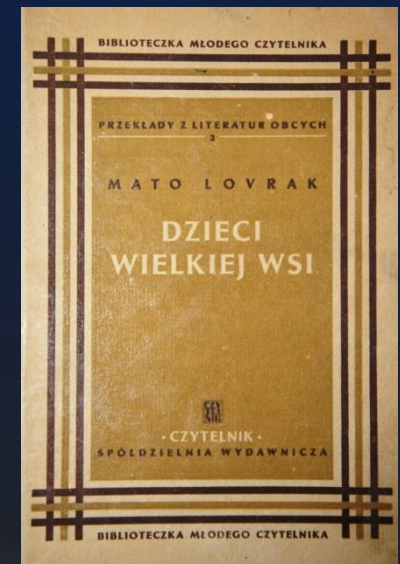
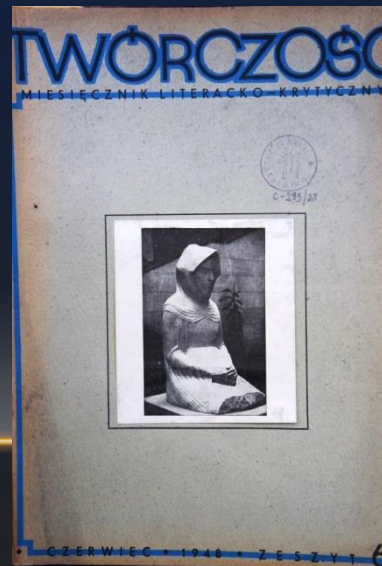
POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1944-1948 (W CIENIU AGITPROPU)

Najważniejszym akcentem chorwacko (i szerzej jugosłowiańsko)-polskiej współpracy kulturalnej była wystawa malarstwa i rzeźby jugosłowiańskiej XIX i XX wieku. Największą uwagę i uznanie zdobyły prace wybitnego chorwackiego rzeźbiarza Ivana Meštrovića.

Jedyną opublikowaną książką okazała się wydana w 1948 roku powieść dla dzieci i młodzieży autorstwa Matego Lovraka pt. *Djeca Velikog Sela / Dzieci Wielkiej Wsi*, przetłumaczona przez Stanisława Papierkowskiego.

[Mato Lovrak w polskiej Croaticie](#)

[Mato Lovrak w Chorwackiej encyklopedii](#)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1944-1948 (W CIENIU AGITPROPU)

„Papierkowski zamieścił na końcu książki notkę zatytułowaną *Od tłumacza*. Nie tylko przedstawił w niej życie i twórczość autora, lecz także wskazał na obecność w utworze ważnych w tym czasie wtrętów ideologicznych: poczucia słowiańskiej wspólnoty, a nawet walki klasowej. Lovrak bowiem:

przeoił książeczkę tak głębokimi uczuciami słowiańskimi, że staje się ona bliska nie tylko dzieciom jugosłowiańskim. [...] Ideał sprawiedliwości społecznej, walka klas, stosunek posiadających do nieposiadających – oto sprawy, nad którymi zastanawiają się dzieci zorganizowane w grupę szkolną³¹.

Jedyną recenzję, do której dotarłem, zamieszczono w ilustrowanym tygodniowym dodatku do „Głosu Wielkopolskiego”. Lovrak został w niej nazwany wybitnym pisarzem chorwackim. Książka, według autora recenzji, „odzwierciedla w doskonały sposób dzisiejsze tendencje pedagogiczne”, a charakterystyczna dla niej schematyczność to cecha literatury dla dzieci. Ale zgłoszono jedno zastrzeżenie, które odnosi się do treści politycznych zawartych w utworze:

[...] walka wyborcza wśród dzieci, tak bardzo przypominająca u autora objawami podobną walkę w społeczeństwie dorosłych, nie potrzebuje być chyba do szkoły wprowadzana³²”. (Małczak 2013: 115) Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce...

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1949-1955 („JUGOSŁOWIAŃSKA BOMBA”)

„Był rok 1948. 28 czerwca na posiedzeniu członków Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych uchwalono rezolucję o stanie w Komunistycznej Partii Jugosławii. Jerzy Putrament, prominentny polityk i pisarz, w tym czasie ambasador PRL w Paryżu, we wspomnieniach nazwał to wydarzenie bombą jugosłowiańską:

»Koniec czerwca w Paryżu – to przede wszystkim bomba jugosłowiańska. Pierwsze pogłoski o niej notuję 28 czerwca. Bomba – bo, jak notowałem, dotąd właśnie Jugosłowianie zdawali się najbardziej „lewi” i w słowach, i w czynach – patrz Grecja. Stąd zaskoczenie szczególnie duże«. J. Putrament: *Pół wieku. Zagranica*. Warszawa 1965.

(Małczak 2013: 143)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1949-1955 („JUGOSŁOWIAŃSKA BOMBA”)

Nastąpiło całkowite zamrożenie wszelkich kontaktów, naturalne również kulturalnych. Jugosławia przestała być sojusznikiem, bratnim krajem słowiańskim. Tito przestał być wielkim mężem stanu, stał się „sługą imperialistów”, a jego rząd „faszystowską kilką i faszystowskim reżimem”. Rozgorzała brutalna wojna propagandowa.

Jedyny przekład, jaki ukazał się w 1952 r., to tłumaczenie protorealistycznej powieści Augusta Šenoia pt. *Seljačka buna / Bunt chłopów*. Tłumaczenia z języka rosyjskiego (sic!) dokonał Stanisław Artowski. Polski przekład, który kopiuje rosyjski, stanowi ilustracyjny przykład tłumaczenia ideologicznego, ideologicznej manipulacji, której zostały poddane zarówno biografia autora oryginału, jak i sam utwór.

[August Šenoa w Chorwackiej encyklopedii](#)

[August Šenoa w polskiej Croaticie](#)

„Książkę poprzedza niepodpisana Przedmowa. Stanowi ona typowy produkt swego czasu. Zaczyna się i kończy odwołaniem do współczesności, która dla „bohaterskiego ludu Chorwacji jest „nocą Tity i Rankowicza”. Jugosłowiański przywódca został w niej przyrównany do jednego z negatywnych bohaterów dziewiętnastowiecznej powieści, szpiega, Šimuna Drmačicia. Przedmowa stanowi skrajny przypadek funkcji korekcyjnej, jakiej został poddany tekst oryginału i biografia Augusta Šenoia, który został przedstawiony jako przyjaciel Polski, sympatyk polskich komunistów. Podczas pobytu w Pradze miał się zbliżyć do polskiej emigracji.

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1949-1955 („JUGOSŁOWIAŃSKA BOMBA”)

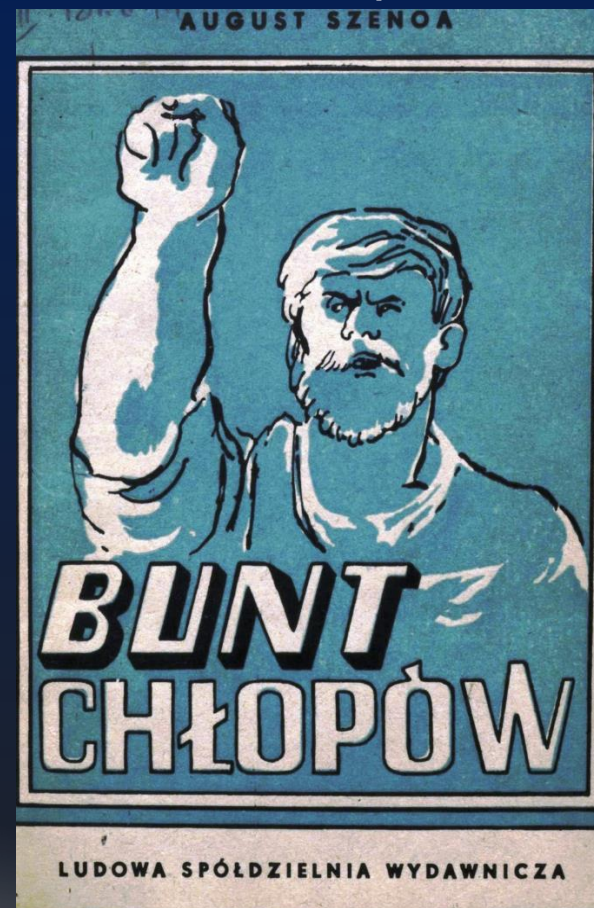
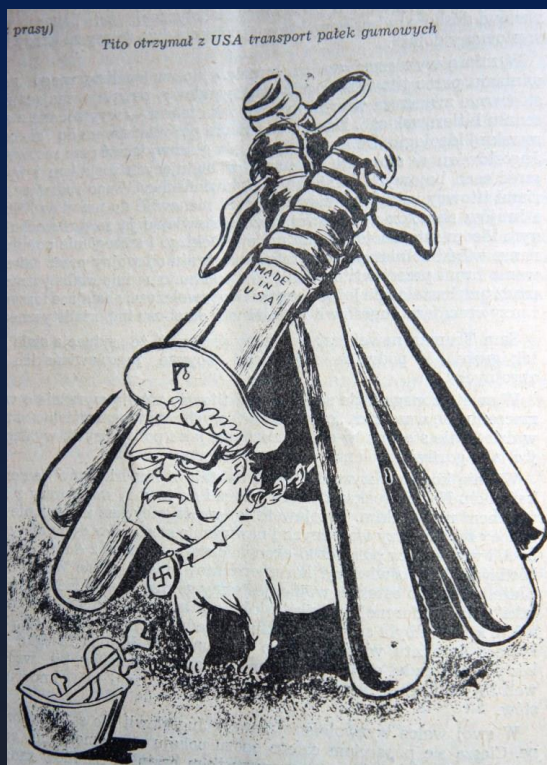
»Byli to ludzie z obozu czerwonych, zaprawieni w walkach rewolucyjnych, ludzie związani z najbardziej postępowymi kierunkami politycznymi Europy. Szenoa serdecznie zaprzyjaźnił się z Polakami i na zawsze już zachował szczere uczucia dla Polski«³⁴.

Chorwacki pisarz został scharakteryzowany pod kątem ideologicznym i politycznym. Wprawdzie to przedstawiciel „drobnej burżuazji”, ale stwierdzono, że w tym czasie i tak była ona najbardziej postępową grupą polityczną. Poglądy Šenoi ukazane są jako naiwne:

»Jego drobnoburżuazyjne poglądy nie pozwalały mu na właściwe poznanie procesów historycznych, których rzeczywistego mechanizmu pojąć nie był w stanie. Ten typowo burżuazyjny demokrat nie może się zdobyć na stanowcze potępienie szlachty czy burżuazji jako klas wyzyskujących. Występuje tylko przeciw jednostkom i poprzez nie piętnuje zło i okrucieństwo. Do końca żyją w nim iluzje „ogólnoludzkiej sprawiedliwości”, dobra i pokoju. Źródła tych wartości widzi w religii katolickiej i we wrodzonych właściwościach człowieka. Podnosząc głos w obronie praw człowieka, Szenoa nie wzywa do walki, lecz do pogodzenia się klas, do ich pokojowej współpracy. I dlatego ulubione jego zdanie „wszyscy ludzie są braćmi” brzmi jak anachronizm w opisywanych przez niego samego obrazach walki klasowej«³⁵.

(Małczak 2013: 161-163)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1949-1955 („JUGOSŁOWIAŃSKA BOMBA”)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1956-1962 (NORMALIZACJA)

„Pewnego razu zostaliśmy wezwani przez Wydział Propagandy. Prowadzący zaczął od tego, że polecił schować notatniki, ołówki i długopisy. Spojrzeliśmy po sobie zdumieni. Gdy zaczął referować, okazało się, że Jugosławia nie jest już »krajem kontrrewolucyjnym«, a Broz-Tito nie jest już »sługą imperializmu«”. H. Zatorska: *Spoza smugi cienia. Wspomnień ciąg dalszy*. Kraków 1985.

„Prawdziwy początek współpracy kulturalnej z Jugosławią nastąpił w 1956 roku, który stanowi jedną z najważniejszych dat w historii PRL. Świat kultury i całe społeczeństwo boleśnie odczuły kilkuletnią izolację kraju. Chęć rozwijania kontaktów z zagranicą była bardzo duża. Jugosławia stała się dla Polski jednym z najważniejszych partnerów. Wydawała się interesująca przede wszystkim ze względu na swą społeczno-polityczną odmienną od innych krajów socjalistycznych. Organizowano wystawy o tematyce współczesnej, do Polski na występy przyjeżdżały zespoły muzyczne, filharmonia, opera, balet, indywidualni wykonawcy, w kinach wyświetlano jugosłowiańskie filmy, organizowano uroczyste premiery, nawiązywano intensywne kontakty teatralne, w prasie ukazywało się wiele reportaży na temat Jugosławii, tłumaczono utwory literackie. W 1958 roku w publikacji „Ruch Wydawniczy w Liczbach” Jugosławia na tle przekładów z innych języków procentowo wypadła najlepiej w całym badanym okresie. Dla Jugosławii Polska również była ważnym partnerem. W raporcie kulturalnym za okres od 15 marca 1961 do 15 marca 1962 roku I sekretarz Ambasady PRL w Belgradzie pisał, że jeśli chodzi o plany wymiany kulturalnej z krajami obozu socjalistycznego, to szerszą wymianę Jugosławia przewiduje tylko z ZSRR. Podkreślał dobrą wolę strony jugosłowiańskiej i nietrzymanie się ściśle zasady wzajemności¹⁷⁶” (Małczak 2013: 272)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1956-1962 (NORMALIZACJA)

Pierwszą książką chorwackiego autora, jaka się ukazała w Polsce po normalizacji stosunków, był *Przydrożny pył* Vjekoslava Kaleba wydany w 1957 roku w tłumaczeniu Zygmunta Stoberskiego. W kolejnych latach opublikowano: zbiór tzw. nowel adriatyckich Ranka Marinkovicia zatytułowany *Karnawał* (1958) w tłumaczeniu Haliny Kality i Z. Stoberskiego oraz powieść *Niespokojne wiosny* Vladana Desnicy ponownie w tłumaczeniu Z. Stoberskiego (1960). Do 1961 roku wydano jeszcze 3 utwory M. Krleży oraz powieści Vjenceslava Novaka i Mirka Božicia.

[Vjekoslav Kaleb w Chorwackiej encyklopedii](#)

[Vjekoslav Kaleb w polskiej Croatice](#)

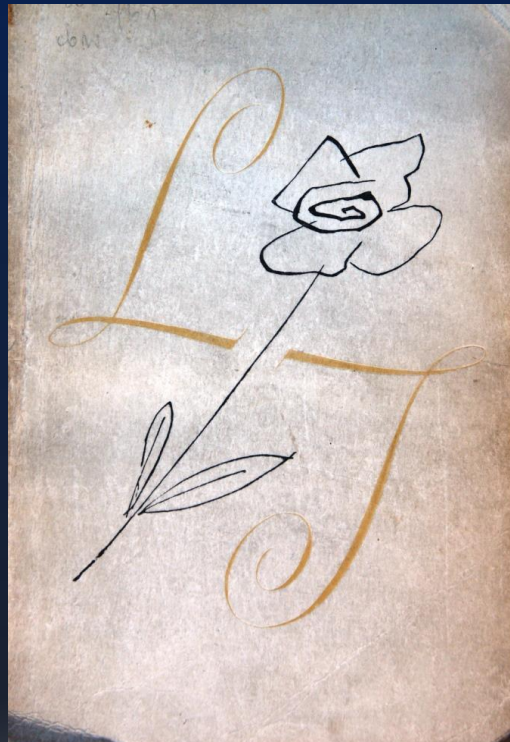
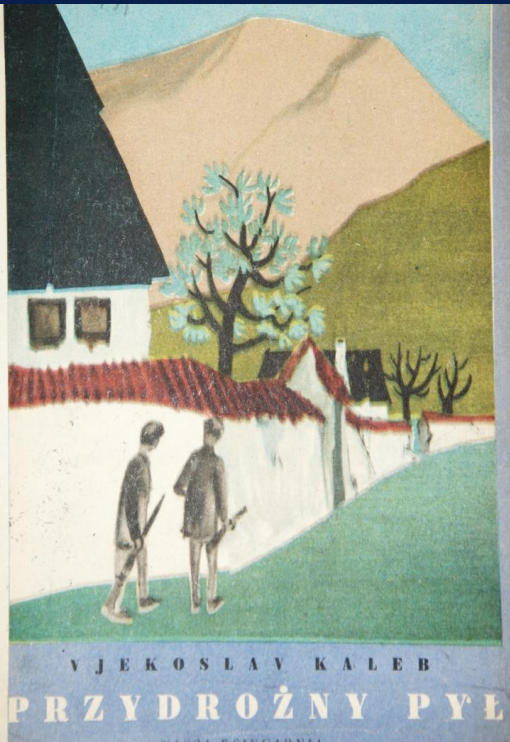
[Ranko Marinković w Chorwackiej encyklopedii](#)

[Ranko Marinković w polskiej Croatice](#)

[Vladan Desnica w Chorwackiej encyklopedii](#)

[Vladan Desnica w polskiej Croatice](#)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1956-1962 (NORMALIZACJA)

POLSKA RECEPCJA LITERATURY I KULTURY CHORWACKIEJ W LATACH 1956-1962 (NORMALIZACJA)

Najważniejszym wydarzeniem kulturalnym w trzecim podokresie okazała się polska prapremiera komedii chorwackiego renesansowego komediopisarza Marina Držicia pod tytułem *Dundo Maroje* (grane też jako *Rzymska kurtyzna*), wystawiona po raz pierwszy w Teatrze Zagłębia w Sosnowcu 8 marca 1958 roku.

„W tym właśnie okresie przebywał w Polsce Marko Fotez, autor adaptacji komedii *Dundo Maroje* chorwackiego renesansowego dramaturga Marina Držicia (fot. 21). Fotez przyjechał do Polski na polską prapremierę chorwackiej sztuki. W swych wspomnieniach wydanych w 1974 roku rekonstruuje między innymi panującą wówczas atmosferę polityczną. Zanim rozpoczął się spektakl, Tadeusz Przystawski, dyrektor Teatru Zagłębia w Sosnowcu i reżyser spektaklu, przywitał gościa z Jugosławii. Fotez reakcję publiczności powiązał z politycznym kontekstem, odczytując „spontaniczne owacje” jako dowód sympatii dla niego samego i dla Jugosławii:

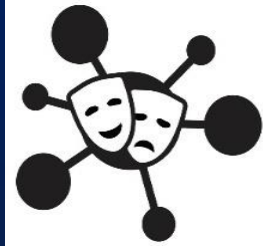
Przed przedstawieniem wyszedł przed kurtynę dyrektor teatru, reżyser Dunda Tadeusz Przystawski i pozdrowił gościa z Jugosławii. Publiczność zgotowała spontaniczne owacje – było mi bardzo miło, gdyż właśnie w tych dniach gazety odnotowały chińskie ataki na program ZKJ.

Prije predstave izašao je pred zavjesu direktor teatra, i režiser Dunda, Tadeusz Przystawski, i pozdravio gosta iz Jugoslavije. Publika je priredila spontane ovacije – bio sam razdragan, jer su upravo tih dana novine registrirale kineske napadaje na program SKJ9.” (Małczak 2013: 188-190)

1. M. Držić w Chorwackiej encyklopedii; 2. w polskiej Croatiaice; 3. *Dundo Maroje w polskiej Croatiaice*

DRŽIĆ, FOTEZ, DUNDO MAROJE, TEATR ZAGŁĘBIA

[„TEATR I FILM” 1958, NR 8, S. 2].

TEATR ZAGŁĘBIA w SOSNOWCU: RZYMSKA KURTYZANA (DUNDO MAROJE) Marina Držića, Scena zbiorowa z II aktu. Inscenizacja i reżyseria: Tadeusz Przystawski, scenografia: Krystyna Zachwatowicz, choreografia: Tadeusz Burke

DAME
Lotar
: Ire-
ci

Z OBCEGO REPERTUARU